

ber, *el-İstî'âb* (Bicâvî), III, 1399-1400; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 49, 68-70; IV, 121-122, 174; a.mlf., *Üsdü'l-gâbe* (nşr. Halîl Me'mûn Şihâ), Beyrut 1418/1997, IV, 130-131; İbn Manzûr, *Muhtaşaru Târihi Dimaşk*, XXIV, 305-310; Zehbî, *A'lâmü'n-nübelâ*, III, 390-394; a.mlf., *Târihu'l-İslâm: sene 61-80*, s. 244-248; İbn Hacer, *el-İşâbe* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali M. Muavvaz), Beyrut 1415/1995, VI, 93-95; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb* (nşr. Halîl Me'mûn Şihâ v.dğr.), Beyrut 1417/1996, V, 422-423.

HABİL NAZLIĞUL

MİSYONERLİK

Evrensel dinler ve özellikle Hıristiyanlık bağlamında dinin yayılması amacıyla yapılan sistematik faaliyetler.

Latince *missiodan* gelen **misyon** sözlükte "görev ve yetki", **misyoner** ise "görevli olan kişi" anlamına gelmektedir. Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde Baba tarafından Oğul'un, Baba ve Oğul tarafından Rûhulkudûs'un gönderilişine yönelik tanrısal iradeyi belirttiğinden teslis öğretisiyle ilgili olarak taşıdığı teolojik anlamın yanı sıra kilise tarafından resmen vaaz için görevlendirilmeyi ifade eden misyon terimi XVI. yüzyıldan itibaren Cizvitler'ce daha özel bir anlamda kullanılmaya başlandı (Hillman, s. 36). XVI. yüzyılda Ignatius Loyola tarafından, hıristiyan milletlerin kolonilere kilise görevlileri göndermesini ifade eden misyon ve misyonerlik (missionary) sömürge bölgelerinin hıristiyanlaştırılması bağlamında kullanılmıştır. Katolik kilisesinin Hıristiyanlığın yerliler arasında yayılmasını sağlamak amacıyla görevlendirdiği kilise temsilcilerine misyoner, bunların gittikleri ülkelere ise misyon ülkeleri denilmiştir (Bosch, s. 227-229). Hıristiyan misyonerliğinin teolojik dayanakları ve değerlendirilmesi bağlamındaki çalışmaları ele alan bilimsel disiplin "misyon teolojisi", genelde misyonerlikle ilgili bütün faaliyetleri inceleyen bilim dalı da "misyoloji" (missiology) olarak adlandırılmaktadır. Günümüz hıristiyan misyonerleri, emperyalizmle ilişkisinin çağrıştırdığı olumsuz anlamdan dolayı misyonerlik yerine başka kelimeler kullanma eğilimindedir. Bunlar arasında en sık rastlananlardan biri **evangelizm** ve **evangelizasyon**, zaman zaman **şahitlik** (witnessing) ve **beyan** (proclamation) gibi kelimeler de kullanılmaktadır.

İslâm geleneğinde dinin insanlara duyurulması ve tanıtılmasına "tebliğ" ve "davet", bu faaliyeti üstlenen kişiye "teb-

liğci" denilmektedir. Ancak Hıristiyanlık'taki misyon ve misyonerlikle İslâm'daki tebliğ ve davet anlayışı arasında derin farklılıklar bulunmaktadır. İslâmî tebliğ ve davette yalnızca doğruların ilân edilip insanlara duyurulması hedeflenirken (el-Mâide 5/67; en-Nahl 16/125) misyonerlikte amaç insanların vaftiz edilip hıristiyanlaştırılmasıdır (Matta, 28/19-20). Dolayısıyla misyonerlik, sadece hıristiyan inancının ifade edilip duyurulmasını amaçlayan sıradan bir tebliğ olayı değil, Pavlus'un da vurguladığı gibi "ne yapıp edip insanların Hıristiyanlığa kazandırılması" faaliyetidir (Korintoslular'a Birinci Mektup, 9/20).

Misyonerlik özelde hıristiyan yayılcılığını ifade etmektedir; ancak farklı metot ve yöntemler kullanmakla birlikte dinin yayılmasını hedefleyen birçok inanç sistemi vardır. Kurtuluşun yalnızca kendisiyle sınırlı olduğunu iddia eden evrensel eğilimli bütün dinler (Budizm, Hinduizm, Sihizm gibi) misyonerlik eğilimi içerisindedir. Diğer taraftan Yahudilik gibi bir yanı sıra millî karakter taşıyan dinlerde de zaman zaman misyonerliğe yer verildiği görülmektedir. Eski Ahid'deki bazı ifadelerden İsrâiloğulları dışındaki halklara yönelik ihtidâ faaliyetlerinin yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Nitekim I. Krallar'da (19/15) Peygamber İlyâs'ın Tanrı tarafından Şam Kralı Hazael'i takdis etmek üzere görevlendirildiğinden ve İşaya kitabında (56/3) Rabb'e bağlı olan yabancıardan söz edilmektedir. Yahudilik'te Hz. İsa döneminde ve sonrasında da dinin diğer halklar arasında yayılması örnekleri görülmektedir. Meselâ Resullerin İşleri kitabı (2/5-11) her milletten yahudilerden bahsetmekte, mühtedi olan Romalılar'dan, Giritliler'den ve Araplar'dan söz etmektedir. Ortaçağ'ın başlangıcında Yahudiliğin Karaim mezhebi, dinsel öğretilerin evrensel planda yayılması gerektiği düşüncesiyle Yahudiliği çeşitli uluslar arasında yaymış ve bu faaliyetler sonucu Karâî Türkleri Yahudiliği kabul etmiştir. Günümüzde başta reformist Yahudilik olmak üzere çeşitli cemaatlerin misyon kavramına sıcak baktığı bilinmektedir.

Misyonerlik faaliyetlerinde özellikle bazı tarikatlarla manastırların ve dinin yayılması amacıyla kurulmuş cemiyetlerin önemli rolü vardır. Ortaçağ'da önceleri Fransiskanlar ve Dominikanlar, XVI. yüzyıldan itibaren Cizvitler gibi tarikatlar hıristiyan misyonerliğinde önemli rol oynamışlar, misyon bölgelerinde bu tarikatla-

ra bağlı manastırlar misyonerlik faaliyetlerinde birer üs görevi üstlenmişlerdir. Benzer şekilde Budist Sangha teşkilâtı da manastırları ve keşişleri vasıtasıyla Budizm'in yayılmasında aktif rol oynamıştır. Bu arada İslâm'ın tebliği ve neşrinde de İslâm tarikatlarının ve bunlarla ilişkili tekke ve zâviyelerin önemli rolü olduğu hatırlanmalıdır.

Hıristiyan Misyonerliğinin Dinî Referansları. Hıristiyan misyonerliği, dinî referansını öncelikle Yeni Ahid metinlerindeki İsa'nın talebelerine yönelik çeşitli sözlerine dayandırır. İsa'nın, talebelerini gönderirken onlara "gidin" ve "deyin ki" ifadeleriyle başlayan sözleri hıristiyan misyonerliğinin temel referansı olarak kabul edilir. Yeni Ahid'de misyonerliği referans olarak kullanılan en temel ifade Matta İncili'nde yer alan şu sözdür: "Şimdi gidip bütün milletleri / halkları talebelerim edinin; onları Baba, Oğul ve Rûhulkudûs adıyla vaftiz edin. Size emrettiğim her şeyi tutmalarını onlara öğretin ve işte ben bütün günler dünyanın sonuna kadar sizinle birlikteyim" (Matta, 28/19-20). Yine aynı İncil'de, "... bu İncil, milletlerin hepsine şahadet olmak üzere bütün dünyada vazedilecektir ve son o zaman gelecektir" (24/14) denilmektedir. Misyonerliğin dinî referansı bağlamında bir diğer önemli ifade de Markos İncili'nde bulunmaktadır: "... Bütün dünyaya gidin, İncil'i bütün yaratılmışlara vazedin" (Markos, 16/15; ayrıca Markos, 13/10). Ayrıca hıristiyanlar, Kitâb-ı Mukaddes'in diğer çeşitli kitaplarından da (meselâ bk. Resullerin İşleri, 1/8; Vahiy, 7/9; Çıkış, 19/5-6; 1. Krallar, 8/43; İşaya, 45/44 gibi) misyonerlik için referanslar çıkarırlar. Misyonerlere göre Matta ve Markos İncilleri'nde yer alan, İsa'nın göğe yükselmesi öncesi talebelerine yaptığı konuşmada geçen ifadelerde hıristiyanlara yönelik yedi temel emir bulunmaktadır. İsa'nın bu sözleri gerçekte söyleyip söylemediği şüpheli olsa da (ER, IX, 573) onun diliyle ifade edilen bu emirler şunlardır: Al, git, tanıklık yap, ilân et, talebeler edin, onları vaftiz et ve eğit.

Yeni Ahid metinlerinde mesajın iletilmesi hususunda İsa'ya ait söz ve deyişler incelendiğinde konuyla ilgili iki farklı tutumun bulunduğu ya da çarmlı hadisesi öncesi İsa'nın konuyla ilgili yaklaşımıyla hıristiyan inancına göre çarmlıya gerilip öldükten, ardından dirildikten sonra talebelerine bir konuşma yapan İsa Mesih'in tutumunda bir gelişim ve farklılaşmanın yaşandığı dikkati çeker. Yeni Ahid metin-

MİSYONERLİK

lerine göre tıpkı Yahyâ gibi (Matta, 1/10) kendisinin bir mesajla gönderildiğini düşünen İsa (Luka, 4/18) kendi yaşantısı esnasında mesajın tebliğini İsrâiloğulları ile sınırlamıştır. O, "İsrâil evinin kaybolmuş koyunları"ndan başkasına gönderilmemiştir (Matta, 15/24). Bu doğrultuda İsa öğrencilerini ve kendisini izleyen diğerlerini (on ikileri [Matta, 10/1-42] ve yetmişleri [Luka, 10/1-20]) mesajı tebliğ etmek üzere yollayarak onları şöyle uyarır: "Milletler yoluna gitmeyin ve Sâmiriyeliler'in şehirlerinden hiçbirine girmeyin; fakat daha ziyade İsrâil evinin kaybolmuş koyunlarına gidin" (Matta, 10/5-6). İnciller'in son kısımlarında yer alan ifadelerde ise mesajın amacı ve hedef kitlesi açısından bir farklılığın ortaya çıktığı, mesajın insanlara duyurulup iletilmesinden öte insanların vaftiz edilip dine kazandırılmasının amaçlandığı ve bu doğrultudaki faaliyetlerin bütün milletleri kapsamına aldığı görülmektedir. Nitekim Matta İncili'nin son kısmında yer alan ve günümüz misyonerliğini hareket geçiren temel bir referans olarak kullanılan "... gidip bütün milletleri / halkları talebelerim edin; onları Baba, Oğul ve Rûhulkudüs adıyla vaftiz edin" ifadesi, tarihsel İsa'nın mesajı İsrâiloğulları'na duyurmayı hedefleyen yaklaşımından ziyade İsa sonrası dönemde teşekkül eden ve mesajın yayılmasında hedef kitle olarak İsrâiloğulları'ndan ziyade Roma vatandaşı halkları (Gentiler) ön plana alan hıristiyan cemaatin misyon anlayışını ve teslise dayalı teolojik yaklaşımını yansıtmaktadır. Misyonerlik yöntemleri konusunda da gerek İsa gerekse Pavlus gibi önemli şahsiyetlerin çeşitli söz ve deyişleriyle tavrı ve davranışlarına ilişkin ifadeler kaynak olarak kullanılmaktadır (meselâ bk. Yuhanna, 20/21; Korintoslular'a Birinci Mektup, 9/19-22).

Hıristiyan misyonerliği çeşitli teolojik anlayış ve yaklaşımları da referans olarak kullanılmaktadır. Meselâ hıristiyan bakış açısına göre misyonerlik göreviyle bir kişinin yabancı bir ülkeye veya millete gönderilmesi ilâhî oğul İsa Mesih'in mesihlik misyonuna iştirak etmedir (Hillman, s. 35). Yine Hıristiyanlık'ta kurtuluş teolojisi bağlamında Tanrı'nın diğer insanlar arasında zaten hâlihazırda onları İncil mesajına ve kurtuluşa hazırlama konusunda faaliyette bulunduğu inancı önemli bir dayanak kabul edilir. Buna göre Rûhulkudüs, dünya genelinde insanları İsa Mesih'le kurtuluş mesajını almaya hazırlamakta bunun için uygun ortamlar oluşturmaktadır. Misyonerlik görevini yürü-

ten kilise ve misyonerler, İsa Mesih'in bütün dünyadan insanları kendi gününe ve geleceğine hazırlık için bir araya getireceği ümidini taşımaktadır (Wolfensberger, s. 22). Hıristiyan misyonerlere düşen görev, Rûhulkudüs tarafından gerekli alt yapıları hazırlanmış olan bölgelerde uygun insanları tesbit edip birebir ilişkiye girmek suretiyle İncil mesajını doğrudan onlarla buluşturmak. Hıristiyan geleneğinde Rûhulkudüs'ün faaliyetiyle hıristiyan ahlakına, inanç ve öğretilerine yakın bir tutum ve davranış sergilemeye hazır olan bu kimseler, Katolik ilâhiyatçı K. Rahner'in isimlendirdiği şekliyle bazan "anonim hıristiyanlar" olarak da adlandırılır (*Christianity and Other Religions*, s. 75).

Hıristiyan Misyonerliği Tarihi. Yeni Ahid yazarlarından Luka, Hz. İsa'dan hemen sonra çeşitli bölgelerde dini yaymak üzere yoğun bir faaliyetin başladığından, İstafenos'un şehâdetinin ardından çeşitli kişilerin Fenike'ye, Kıbrıs'a ve Antakya'ya giderek buralarda dini yaydıklarından, Petrus ve Barnaba'nın faaliyetlerinden bahseder (Resullerin İşleri, 10, 11/19-22). Bununla birlikte Pavlus döneminde Antakya, Şam, Roma gibi merkezlerde hıristiyan cemaatlerinin tam olarak ne zaman ve nasıl kurulduğu konusunda bir belirsizlik vardır (IDB, III, 405).

Diğer taraftan birçok araştırmacının ifade ettiği gibi (Neill, *A History of Christian Missions*, s. 26), Hıristiyanlık tarihindeki en büyük misyoner olan Pavlus, yaklaşık on beş yıl sürdürdüğü misyon seyahatleriyle Helenistik İsa cemaati tarafından kurgulanan ve kendisi tarafından geliştirilen ilâhî oğul İsa Mesih'in kurtarıcılığı mesajına dayalı inancını Anadolu'dan Makedonya ve Yunanistan'a kadar yaymaya çalışmış, buralardaki cemaatleri organize etmiş ve kendi İsa anlayışına ters düşen İsevi cemaatlere karşı mücadele etmiştir. Resullerin İşleri'nden ve Yeni Ahid'deki mektuplarından anlaşıldığı kadarıyla Pavlus'un hedefi Gentile ülkelerinde olabildiğince hızlı çalışmak, buralarda yerleşik hıristiyan cemaatleri oluşturmaktı. Bunun için Pavlus'un uyguladığı yöntem, imparatorluğun büyük şehirlerinden birine yerleşerek genç yardımcılarını vasıtasıyla yörenin daha küçük şehirlerine bu merkezden ulaşmaktı. Burada bir kilise veya hıristiyan cemaati oluşturunca Pavlus misyon faaliyetinde bulunacağı başka bir yöreye geçirdi (a.g.e., s. 27). Pavlus, ilâhî oğul Rab İsa Mesih inancını temel alan öğretileri yaymak

amacıyla Anadolu, Yunanistan ve Makedonya'ya yönelik üç önemli misyon seyahati düzenlemiştir (Gündüz, s. 53-73). Onun bu seyahatlerini konu alan anlatılar ve bunlarla ilişkili çeşitli topluluklara veya kişilere gönderdiği mektuplar Yeni Ahid metinleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Pavlus mektuplarında, öğretilerini yaymayı hedeflediği bu misyon faaliyetlerinde uyguladığı metodolojiye ilişkin çeşitli bilgiler de vermektedir ki misyona ilişkin metodolojiyi konu alan bu bilgiler Yeni Ahid öğretilerini hayatlarına temel alan hıristiyan çevreleri, özellikle de kutsal kitabı dinde temel referans sayan Protestanlar ve bunun uzantısı olarak faaliyet gösteren evangelik cemaatler için bağlayıcı bir özellik taşımaktadır. Pavlus'un misyon yöntemleri arasında mesajın kültürel ortama uyarlanmasına da (aş. bk.) ciddi örnekler bulunmaktadır ki (Korintoslular'a Birinci Mektup, 9/19-22; 10/33) bunlar günümüzde özellikle çeşitli Protestan misyonerlik gruplarınca yaygın biçimde uygulanan kültüre uyarlama (contextualisation, inkültürasyon) yöntemine referans teşkil etmektedir. Pavlus'un özelleşmiş sünnet olma ve genelde tanrısal hukukun işlevi / geçerliliği bağlamında geliştirdiği yorum, mesajın yayılmasında mahallî şart ve durumların dikkate alınması ve gerektiğinde buna göre mesajın yorumlanıp değerlendirilmesi anlayışına zemin hazırlamıştır.

Patristik dönem olarak da adlandırılan Pavlus sonrası ilk birkaç yüzyılda Hıristiyanlık Roma İmparatorluğu'nda hızlı bir yayılma süreci yaşadı. Öyle ki III. yüzyıl sonuna gelindiğinde hıristiyan öğretisiyle karşılaşmamış bölge hemen hemen yoktu (Neill, *A History of Christian Missions*, s. 35). Hıristiyan misyonerler aracılığıyla Suriye, Anadolu, Kuzey Afrika ve Avrupa'nın Akdeniz sahilleri büyük oranda hıristiyanlaştırıldı. Anadolu'da da Kral Abgar döneminde Edessa (Urfa) şehir krallığı Hıristiyanlığı benimsedi. Hıristiyan misyonerliği açısından asıl dönüm noktası, İmparator Konstantinos döneminde (306-337) Hıristiyanlığın Roma'nın "serbest dini" (religio licita) haline gelmesiyle birlikte yaşandı. Roma'nın siyasi ve askerî gücünü arkasına alan hıristiyan misyonerleri bir taraftan Hıristiyanlığı batı, kuzey ve güneyde yaymaya çalışırken diğer taraftan Roma siyasi iradesiyle âdeta özdeş sayılan Hıristiyanlık yorumunun (Roma kilisesince temsil edilen anlayış) dışında sayılan akımlara ve kiliselere karşı da mücadele ettiler. Batı Roma'nın yıkıldığı V. yüzyıl

sonrasında siyasî alanda da iktidarını ilân eden papalığın dinî ve siyasî anlayışlarıyla bu çerçevedeki açılımları Roma destekli misyonerlik faaliyetlerinin merkezinde yer aldı. Ortaçağ'da misyonerlik, resmî din söylemiyle âdeta özdeşleşen siyasî iktidarların kendi kültürel ve siyasal etki alanını genişletme çabası bağlamında yapılan çalışmalar olarak gerçekleşti. Özellikle Ortaçağ'a damgasını vuran teokratik papalık iktidarının din anlayışını temsil eden misyonerler, yürüttükleri faaliyetlerle bu iktidarın kendisine aykırı saydığı akım ve anlayışları ortadan kaldırarak papalığın iktidar alanını genişletme çabasına üslendiler.

Ortaçağ'ın ilerleyen dönemlerinde Hıristiyan misyonerlerinin, faaliyetlerinde özellikle Avrupa'nın tamamının Hıristiyanlaştırılması konusunda yoğunlaştığı görülmektedir. Bunun en önemli sebebi, VII. yüzyıl başlarından itibaren doğuda hızla yükselen ve Ortadoğu ile Kuzey Afrika'da yayılan İslâm'dır. Bazı yazarlarca (a.g.e., s. 53) Hıristiyan misyonerliği açısından "karanlık çağ" olarak adlandırılan 500 ile 1000 yılları arasındaki bu dönemde İslâm'ın hızla ilerlemesi ve çeşitli Hıristiyan halklarını kendi bünyesine alması karşısında kilise destekli misyonerler Avrupa'nın henüz Hıristiyanlaşmamış bölgelerine yönelmişlerdir.

Ortaçağ boyunca yürütülen misyonerlik faaliyetlerinde gösterilen başarıda üç etken önemli rol oynamıştır. Bunlardan birincisi, Hıristiyan imparatorlukların ve siyasî yönetimlerin kiliseye ve misyonerlere sağladığı destektir. Meselâ Charlemagne (IX. yüzyıl) gibi bazı imparatorlar, kuzeye düzenledikleri seferlerde yöre halklarıyla yaptıkları antlaşmalara yörenin Hıristiyanlaşması ve Hıristiyan misyonerlere her türlü kolaylığın sağlanması şartlarını da koymuşlardır. Saksonlar'ın Hıristiyanlaştırıldığı dönemde yöreyi istilâ eden Hıristiyan yöneticileri yöre halkı için şiddet, baskı ve zorlama içeren bir dizi kural getirmişlerdir. "Hıristiyan olmamış bir Sakson, halkın arasında kendini gizlemeye çalışır ve vaftizi kabul etmeyi reddederse öldürülecektir" ve, "Hıristiyanlara karşı paganları gizlemeye çalışan kişi öldürülecektir" gibi kurallar (a.g.e., s. 69), Hıristiyanlığın bu yörelerde nasıl yayıldığı konusunda ipucu vermektedir. Misyonerler, Hıristiyanların hâkim olduğu bölgelerde bazı yerel yöneticilerin desteğini ve himayesini de kullanmışlardır. Meselâ XIII ve XIV. yüzyıllarda Moğol yöneticilerinin

müslümanlarla olumsuz ilişkilerinden de yararlanan Nestûri ve Fransisken misyonerleri, çeşitli Moğol idarecilerinin desteğiyle Moğollar arasında misyonerlik faaliyetlerini yürütmüşlerdir.

Misyonerlik faaliyetlerindeki başarının arkasında bulunan ikinci etken misyon bölgelerinde geliştirilen manastır yaşamıdır. Bu manastırlarla yöreye yerleşen keşişler hem yöreyi tanıyıp dil, gelenek ve kültür açısından yöre halklarıyla kaynaşma, hem de misyonerlik faaliyetlerini yürütme açısından manastırları birer üs olarak kullanmışlardır. Yöre halkının dilini öğrenip onların hayat şartlarına ayak uydurmaya çalışan keşiş misyonerler, böylece halkla kısa zamanda kaynaşmayı ve kendilerini onlara kabul ettirmeyi amaçlamışlardır. Ayrıca keşişler başta eğitim, tarım ve hayvancılık olmak üzere yaptıkları faaliyetlerle kırsal alanda henüz uygarlık girmemiş bölgelerde kültürel yönden kendilerinden geride olan yöre halkı üzerinde etkili olmaya çalışmışlar, uygar ve gelişmiş olmakla Hıristiyan olmanın aynı şey olduğu mesajını vermeye gayret etmişlerdir.

Manastırlarla irtibatlı olarak Ortaçağ'da Hıristiyan misyonerliğinde genellikle çeşitli Hıristiyan tarikatları ön plana çıkmıştır. Bunlardan XIII. yüzyılda Assisili Aziz Francesco tarafından kurulan Fransisken tarikatı ile Aziz Dominik tarafından kurulan Dominiken tarikatı, yoksulluğu ve Hıristiyanlığın yayılması faaliyetlerini temel amaç edinen tarikatlardı. Bu tarikatlara bağlı olan ve genellikle Friar olarak da adlandırılan keşişler, manastırlarda yerleşik yahut gezgin misyonerler olarak misyon bölgelerinde Hıristiyanlığın yayılmasında aktif rol oynamışlardır. Bunlara XVI. yüzyıldan itibaren Cizvitler tarikatına bağlı keşişleri de eklemek gerekir. Sonraki dönemlerde ise Agustiniyanlar ve Mesih dervişleri (Wanderers of Christ) gibi birçok tarikat üyesinin faaliyetleri görülür. Tarikatlar, coğrafi keşifler ve sömürge dönemlerinde de misyonerlik konusundaki aktif rollerini sürdürmüşler, sömürge yönetimleriyle iş birliği içerisinde olmuşlardır.

Ortaçağ'daki misyonerlik faaliyetlerinde etkili olan üçüncü husus şehitlik anlayışıdır. Misyon bölgelerinde zaman zaman yerli halk tarafından Hıristiyan misyonerlere yönelik şiddet hareketleri uygulanmış ve bunun neticesinde bazı misyonerler hayatlarını kaybetmişlerdir. Aziz Boniface (ö. 754) örneğinde olduğu gibi öldürülen bu misyonerlerin yaşantıları ve müca-

deleleri diğer misyonerler için her zaman bir örnek ve ilham kaynağı olmuştur.

Reformasyon dönemi ve sonrasında Avrupa'da Hıristiyanlık'la irtibatlı yeni dinî yapılanmalarda birçok millî din anlayışı ortaya çıkmıştır. Zira dinî ve siyasî güç olarak Katolisizm'in, gücün tek elde (kilise) toplanması şeklinde Ortaçağ'dan beri sürdürdüğü tekelsel anlayışın yıkılması üzerine Yeni Ahid'in otorite anlayışı doğrultusunda Hıristiyan dünyasında dünyevi iktidarlara barışık, hatta onlara bağlı mezhepler oluşmuş; bu çerçevede İngiltere'de Anglikan kilisesi, İskoçya'da Presbiteriyenlik, Hollanda'da Reform Kilisesi, Almanya'da ve İskandinav ülkelerinde Lutheran kiliseler ortaya çıkmıştır. Bu dönemin başlangıcında yeni kilise hareketlerine bağlı misyonerlik faaliyetlerine fazla rastlanmaz; çünkü bu kiliseler Katolisizm'e karşı var olma mücadelesi vermektedir. Ancak sonraları ve özellikle sömürge dönemlerinde bu kiliselere bağlı misyonerlik teşkilâtları, dünyanın her tarafında Katolik misyonerler yanında faaliyette bulunmaya başlamışlardır. XIX. yüzyıldan itibaren Batı ve Kuzey Avrupa ile Kuzey Amerika merkezli çeşitli Protestan kiliseleriyle irtibatlı misyoner örgütleri Ortadoğu, Uzakdoğu ve Asya'da hep ön plana çıkmaya başlamıştır.

Ait oldukları ülkelerdeki devlet hâkimiyetini tanıyan Protestan kiliseleri, bu milletlerin hâkimiyetinin yayılmasını ya da kolonilerde ve sömürge bölgelerinde devlet gücünün etki alanının genişlemesini Hıristiyan hegemonyasının ve gücünün genişlemesi olarak değerlendirmişlerdir. Benzer durum Güney Avrupa milletlerinin bağlı olduğu Katolik kilisesi için de geçerlidir. Orta ve Güney Amerika'yı hızla sömürgeleştiren İspanyollar ve Portekizliler, "misyon ülkeleri" olarak adlandırılan sömürge bölgelerinde İspanyol ve Portekiz siyasal egemenliğiyle birlikte Katolik misyonu aracılığıyla Hıristiyan hegemonyasını da kurmuşlardır.

1773'te Papa XIV. Clement tarafından feshedilinceye kadar Cizvit misyonerleri başta Asya olmak üzere bütün dünyada oldukça aktif olarak faaliyette bulundular. Öyle ki Cizvitler dağıtıldığında kilise tarafından misyon bölgelerinden geri çağrılan Cizvit misyoneri sayısı yaklaşık 3000 idi (a.g.e., s. 175). Çeşitli tarikatlarla bağlı misyonerler XVI ve XVII. yüzyıllardan itibaren Asya'da yoğun bir Hıristiyanlık propagandası yürüttüler. Bu faaliyetlerde bilhassa açılan eğitim kurumları etkin rol oynadı.

MİSYONERLİK

XVIII. ve özellikle XIX. yüzyıl birçok misyonerlik teşkilâtının ortaya çıktığı dönemdir. Bilhassa XIX. yüzyıl, hristiyanların bir bütün olarak dünyada aktif misyonerlik faaliyetine giriştiği, bazı yazarların ifadeyle Hristiyanlığın kendisini evrensel bir dine çevirme konusunda başarılı olduğu bir zamandır (a.g.e., s. 179, 207). Bu dönemde kurulan misyonerlik teşkilâtlarının büyük çoğunluğu çeşitli Protestan kilise ve cemaatleriyle irtibatlıdır. Bunlar arasında The Baptist Missionary Society (1792), London Missionary Society (1795), Anglican Evangelical Church Missionary Society (1799), British and Foreign Bible Society (1804), The American Board of Commissioners for Foreign Missions (1810), The Basel Society (1815), The American Baptist Missionary Board (1814) ve The Berlin Society (1824) sayılabilir. Ayrıca XIX. yüzyılın ilk yarısında Fransa, Danimarka, İsveç ve Norveç gibi ülkelerde de bir dizi misyonerlik teşkilâtı oluşturuldu.

XIX. yüzyılda ve bunu izleyen dönemde hristiyan misyonerleri, yalnızca dinî öğretilerin anlatılması görevini yapan vâizler olarak değil eğitim ve sağlık görevlileri ve sosyal hizmet uzmanları olarak da misyon bölgelerinde görünmeye başladılar. Ortadoğu'da olduğu gibi bazı bölgelerde çok defa eğitim, sağlık ve sosyal hizmet alanlarındaki faaliyetler doğrudan vâizlik faaliyetlerinin önünde yer aldı. Bu bağlamda hristiyan ülkelerinde yetişmiş birçok misyoner-doktor ve misyoner-öğretmen misyon bölgelerine gönderildi. Misyonerlerce açılan eğitim kurumları sıkça yerel eğitim sistemiyle karşılıklı iletişim içerisinde oldu ve din eğitiminin yanı sıra genel eğitim verildi. Ayrıca bu okullara hristiyan çocukların yanı sıra başta seçkin aile çocukları olmak üzere hristiyan olmayan aile çocukları da öğrenci olarak kabul edildi. Eğitim kadrosu, donanım ve teçhizatı, verdiği eğitimle yerli okullardan belirgin şekilde ayrılan bu okullar yörede her zaman büyük bir saygınlık kazandı; bu sayede misyonerler hem halk üzerindeki etkilerini sürdürdüler, hem de bu okullarda yetişen ve ileride o ülkede yönetimden ticarete kadar hemen her alanda etkili konumlara gelecek olan öğrenciler vasıtasıyla ileriye dönük önemli kazanımlar elde ettiler.

İslâm Ülkelerine Yönelik Misyonerlik Faaliyetleri. Müslümanlara yönelik misyonerlik faaliyetlerinin ilk örneklerine VIII. yüzyıldan itibaren rastlanır. Endülüs'te kocası Vali Abdülaziz b. Mûsâ b. Nusayr'ı (713-716) hristiyanlaştırmaya çalışan

Egilon (Ümmü Âsım) müslümanlara yönelik çalışma yapan ilk Batılı hristiyan misyoner sayılır. "Fransa keşifi" olarak da adlandırılan Clunyli Abbot Hugh ise bir diğer ilk dönem misyoneridir. XI. yüzyılda Papa VII. Gregory'nin Kuzey Afrika müslümanlarına yönelik gizli bir misyonerlik çalışması yürüttüğü de söylenmektedir (Cutler, s. 3706).

Haçlı seferleri esnasında misyonerlik faaliyetlerindeki artış dikkati çekmektedir. Bu faaliyetlerde ilk ciddi açılım XIII. yüzyılda Assisili Francesco tarafından yapılmıştır. Francesco, insanlara hristiyan mesajının basit tarzda ve güzelce sunulduğunda kabul edilmesinin çok daha kolay olacağını düşünmüş, kendisi de bu yöntemi kullanmıştır. Bu çerçevede Francesco üç misyon seferine çıkmıştır. Bunlardan ilkinin 1212'de Fas'a, ikincisini 1214'te İspanya'ya yapmıştır. 1219'da V. Haçlı ordusuyla birlikte yola çıkarak Mısır'a gitmiş ve orada sultanın huzuruna çıkarak ona Hristiyanlığı anlatmıştır (Neill, *A History of Christian Missions*, s. 99). Kilise tarihindeki en önemli misyonerlerden biri sayılan Lull, Saracenerler olarak adlandırdığı müslümanların hristiyanlaştırılabilmesi için üç hususun gerekli olduğunu belirtmiştir. Bunlardan ilki misyonerlerce müslümanların konuştuğu dillerin çok iyi bilinmesidir. Nitekim Lull'un bu görüşlerinin sonucu olarak XIV. yüzyıl başlarındaki Viyana Konsili'nde Roma, Oxford ve Paris üniversiteleri gibi eğitim kurumlarında müslümanların dillerinin araştırılıp öğretilmesinin önemi vurgulanmıştır. Lull'un dikkat çektiği ikinci husus İslâm'a karşı hristiyan öğretilerini savunan eserlerin yazılması, üçüncüsü de müslümanlar arasında misyonerlik faaliyetlerini yürütecek cesur ve inançlı kişilerin yetiştirilmesidir (a.g.e., s. 114-117). Lull, Kuzey Afrika'ya gerçekleştirdiği dördüncü misyon seyahatinde 1315'te öldü. Şüphesiz bu tarihte yapılan misyon çalışmaları sadece Ortadoğu ile sınırlı kalmadı; pek çok misyonerin İran, Hindistan ve Asya içlerine gittiği bilinmektedir.

Hristiyanların Ortaçağ'da İslâm ülkelerine yönelik faaliyetlerinde iki temel özellik dikkati çekmekteydi. Öncelikle müslümanların her yönden güçlü olduğu bu dönemde hristiyanlar, müslümanları hristiyanlaştırmaya yönelik çabalardan çok İslâm'a karşı kendi cemaatlerini bir arada tutabilmek ve müslümanların otoritesi altında yaşayan farklı hristiyan gruplarını kendi kiliselerine çekmek yönünde faaliyetler yürüttüler. Bir diğer faaliyet olarak

da çeşitli İslâm ülkelerine seyahatler yapan belirli hristiyan tarikatlarına mensup keşişler ve seyyahlar, İslâm'a karşı mücadele edebilmek amacıyla İslâm'ı ve kendilerine göre İslâm dininin eleştirilebilecek zayıf yönlerini öğrenmeye çalıştılar. Meselâ Ortaçağ'da İslâm ülkelerine seyahatler yapan Félix Fabri ve Piloti gibi hristiyan seyyahlar bu çerçevede faaliyet göstermişlerdir. Bunlardan Piloti, müslümanların hristiyan oldukları veya hristiyanlaştırıldıkları takdirde çok iyi hristiyan olacaklarını, zira onların adalet ve ihlasına büyük önem verdiklerini vurgulamıştır. Yine müslümanlar için yürütülecek faaliyetlerde temel olması amacıyla Kettonlu Robert'in yaptığı gibi Kur'an çevirisi çalışmaları gerçekleştirilmiş, erken dönemlerde İslâm'a karşı yazılan Arapça polemik türü eserler Batı dillerine kazandırılmış ve Cusali Nicholas, Denys van Leeuwen (Dionysius Carthusians) ve Pedro de Alfonso (Petrus Alfonsi) gibi yazarlarca İslâm'a karşı çeşitli eserler kaleme alınmıştır (Gündüz – Aydın, s. 35-36).

İslâm ülkelerine yönelik yoğun misyonerlik faaliyetleri Batılı milletlerin sömürge faaliyetlerine paralel biçimde ortaya çıkmıştır. XVI. yüzyıldan itibaren başta Cizvitler olmak üzere Katolik kilisesi bünyesindeki hristiyan gruplara bağlı misyonerlerin Afrika ülkeleri, Hindistan, Uzakdoğu ve Ortadoğu'da yoğun bir çalışma yürüttükleri görülür. Özellikle İspanyol-Portekiz yayılmacılığına bağlı olarak üçüncü dünya diye bilinen bölgelerde misyon faaliyetleri yoğunlaşmış, Güney ve Güneydoğu Asya ile Afrika'nın çeşitli bölgelerinde yapılan faaliyetlere zamanla Hindistan, Çin ve Japonya'daki etkinlikler eklenmiştir (Twaddle, s. 1-2). XVIII. yüzyıldan itibaren çeşitli Protestan kiliselerine bağlı misyonerler de İslâm ülkelerinde faaliyetlere katılmışlardır. Henry Martyn, British East India Company'nin bir rahibi sıfatıyla 1810 civarında Ortadoğu'da faaliyet gösteren ilk Protestan misyoner olarak bilinir. Church Missionary Society of the Church of England ise bir müddet sonra Filistin'de faaliyetlerine başlamış, bunu American Board of Commissioners for Foreign Missions adlı teşkilâtın üyesi olan misyonerlerin Ortadoğu'ya gelmesi izlemiştir. Bu örgütün üyelerinden Amerikalı misyoner L. Persons ile P. Fisk 1820 civarında İzmir'e yerleşerek burada faaliyetlerine başlamışlardır (Grabill, s. 1).

İslâm ülkelerinde ve üçüncü dünyadaki bu faaliyetlerde misyoner teşkilâtları ve bunlara bağlı misyonerler bu yörelerde

kurulu sömürge yönetimleriyle yakın ilişki içerisinde olmuşlar ve karşılıklı çıkar gözetmişlerdir. Sömürge yönetimleri misyonerler vasıtasıyla yöredeki idarelerini pekiştirmeyi ve yerli halkın inanç ve geleneklerinde kendi çıkarlarına bir asimilasyon gerçekleştirmeyi hedeflerken misyonerler de sömürgeci güçlerin sağladığı ekonomik, askerî ve siyasal destekle yörede daha rahat faaliyet göstermişlerdir. Bu karşılıklı ilişkide bazılarının ifadesiyle misyonerler âdetâ emperyalizmin aktif ajanları olarak çalışmışlardır (Shillington, s. 292 vd.). Sömürgeci güçlerle misyonerlerin yardımlaşması kölelik ticareti gibi konularda da görülmektedir. “Morovian Kardeşliği” gibi bazı misyoner teşkilâtları, Afrika köle ticaretine karşı çıkmamaları için köle tüccarlarının daha fazla desteğini sağlamışlardır (Twaddle, s. 3).

XVIII ve XIX. yüzyıllarda başta Ortadoğu olmak üzere İslâm ülkelerinde İngiliz ve Amerikan misyoner teşkilâtlarının yoğun çalışmaları dikkati çeker. Özellikle Amerika’da Kongregasyoneller öncülüğünde XIX. yüzyılda kurulan American Board of Commissioners of Foreign Mission’a bağlı misyonerler Suriye, Ürdün, Mısır, İran, Irak, Filistin ve Anadolu’da yoğun bir faaliyete koyulurlar. Her ne kadar Kongregasyoneller tarafından kurulsun da Presbiteryenler gibi diğer bazı misyonerler de bu örgüt bünyesinde yörede etkinliklerini sürdürmüşlerdir (Bıyık, s. 208). Bundan başka Church Missionary Society of the Church of England, Presbiteryen Board ve Arap Misyon Teşkilâtı gibi Protestanlık bağlamındaki örgütlerle C. M. Lavigerie tarafından kurulan ve bünyesinde “Beyaz Rahipler” (Babalar) ve “Beyaz Rahibeler” teşkilâtlarını barındıran Afrika Misyonerler Cemiyeti gibi Katolik örgütleri İslâm ülkelerindeki çalışmalarda önemli rol oynamıştır. Bunlardan Afrika Misyonerler Cemiyeti üyeleri Cezayir ve Tunus gibi İslâm ülkelerinin Batı istilâsı altında oldukları dönemde yaptıkları faaliyetlerle birçok müslümanı hıristiyanlaştırmış, sonraları Katolik Hıristiyanlığın Afrika’nın güney ve güneybatı bölgelerine yayılmasında çok etkili olmuşlardır (Kavas, s. 15-17).

Ortadoğu’da özellikle Protestan kiliseler yoğun bir misyonerlik faaliyeti göstermiştir. İngiltere merkezli Anglikanlar’a, Amerika Birleşik Devletleri merkezli Kongregasyoneller ve Presbiteryenler’e zamanla Amerika Birleşik Devletleri kökenli Reform Presbiteryenleri, Adventistler vb. diğer gruplarla Almanya, İskoçya, İsveç ve

daha birçok Avrupa ülkesinden gelen çeşitli gruplar eklenmiştir. Bunların çalışmaları sonucunda kısa zamanda Ortadoğu’daki yerleşim merkezlerinde -Kudüs’te olduğu gibi (Tibawi, s. 215-216)- dil veya milliyet ayırımına dayalı yeni kiliseler teşekkül etmiştir.

Misyoner teşkilâtları, önceleri İslâm ülkelerinde temel hedef olarak müslüman çoğunluk da dahil buradaki bütün halkları almışlardır. Ancak müslümanlar üzerine yapılan ve yapılması planlanan çalışmaların gerek müslüman halk gerekse mahallî idareciler tarafından ciddi bir itirazla karşılanması misyonerlerin çalışmalarını Ermeniler, Süryânîler, Ortodokslar, Nestûrîler, Kiptiler gibi yöredeki azınlıklar ve özellikle Doğu kiliseleri mensupları üzerinde yoğunlaştırmalarına sebep olmuştur. Bu arada bilhassa Filistin’deki yahudilerle ilgili bazı çalışmalar da yapılmış, ancak ciddi bir başarı sağlanamamıştır. Misyonerlerin çalışmalarında daha çok açtıkları eğitim kurumları etkili olmuş, Ortadoğu genelinde binlerce eğitim kurumunda yöredeki insanlar, Protestan veya Katolikler eğitimden geçirilmiş, böylece yöre hıristiyanlarının Protestan ya da Katolik kiliseye bağlanması sağlanmıştır. Bu eğitim kurumlarının bir diğer işlevi de Osmanlı idaresi altında bulunan bölgelerde yaşayan gayri müslim halk arasında Amerikan, İngiliz ve diğer Batı ülkelerinin siyasal amaçlarına paralel biçimde etnik ayırımı bir anlayışın oluşup gelişmesini sağlamak olmuştur. Nitekim Anadolu’nun her tarafında açılan misyoner teşkilâtı destekli yüzlerce kolejde Ermeniler, Ortodoks Rumlar ve Süryânîler gibi gruplar örgütlenmeye çalışmıştır. Bu çalışmalar özellikle Ermeni, Rum ve Bulgar milliyetçiliğinin teşekkülünde etkili olmuştur. Bu arada misyonerler Arap milliyetçiliğinin gelişmesine de büyük katkıda bulunmuştur (Grabill, s. 15-18). XX. yüzyıl başlarında sadece Amerikan misyoner teşkilâtlarına bağlı olarak Anadolu’da faaliyet gösteren okul sayısı 400’ü aşmaktadır (Kocabaşoğlu, s. 221). 1914’te yalnızca Osmanlı Devleti’nin kuzeydeki bölgelerinde yer alan misyoner okullarında yaklaşık 25.000 öğrenci eğitim görmekteydi (Grabill, s. 5-6).

İslâm ülkelerinde çalışmalarda bulunan misyonerlerin, azınlıkları Protestan veya Katolik öğretilere çekme ve onlar arasında etnik bilincin uyanmasını sağlama çabalarını İslâm ülkelerindeki müslüman halkı hıristiyanlaştırma faaliyetleri izledi. Müslüman ülkelerin sömürgecilere karşı

verdikleri bağımsızlık mücadeleleri esnasında müslüman halk tarafından sömürgeci amaçlarla özdeşleştirilen ve etnik ayırımı hareketlerin kışkırtıcısı olarak değerlendirilen misyonerler İslâm ülkelerindeki faaliyetlerine büyük ölçüde ara vermek durumunda kaldılar. Ancak bağımsızlık mücadelesini kazanan müslüman milletlerin kültürel ve teknolojik ilerleme için Batı’ya yönelmeleri ve bu bağlamda dış açılma politikaları misyonerlere yeni imkânlar sağladı. Kapanan misyoner okulları tekrar açılmaya, misyonerlerce organize edilip yönetilen sağlık ve sosyal yardım kuruluşları yeniden çalışmaya başladı; misyonerler değişen şartlara ve yeni duruma göre yeni birtakım yöntemler geliştirdiler.

Bölgeden bölgeye yahut milletten millete farklı tutum ve tavırlar uygulamış olsalar da misyonerlerin müslümanlara yönelik son iki yüzyıllık çalışmalarında, Hıristiyanlığın anlatılması yanında müslümanlarda İslâmî inanç ve değerlerle ilgili çeşitli kuşuklar uyandırmak suretiyle onları kendi kimlik ve değerlerine yabancılaştırmaya yönelik çalışmalar da dikkati çeker. Başta Gottlieb Pfander ve Samuel M. Zwemer olmak üzere çeşitli misyonerlerce İslâm’ı hedef alan ve Arapça, Farsça, Türkçe gibi yerel dillere de çevrilerek yayımlanan yoğun eleştiri içerikli yayınlar bu amaca yöneliktir. Bunlardan XIX. yüzyılda Pfander’in başta *Mizânü’l-ḥaḳ* olmak üzere yazmış olduğu bir dizi İslâm karşıtı polemik kitapları misyonerlerce çeşitli dillere çevrilip İslâm ülkelerinde kullanılmıştır. Pfander’in İslâm ve Hz. Muhammed hakkında birçok şüpheyi işleyen *Mizânü’l-ḥaḳ* başlıklı eserine Rahmetullah el-Hindî *İzhârü’l-ḥaḳ* adlı hacimli eseriyle cevap vermiştir. XX. yüzyılın ilk yarısında şiddetli bir İslâm düşmanı olarak çalışmalar yürüten ve İslâm’ı “ölmek üzere olan bir din” şeklinde değerlendiren Zwemer ise *The Moslem World* başlıklı derginin editörlüğünü yapmış, ayrıca İslâm’a yönelik çeşitli kitaplar yayımlamıştır (Sharkey, sy. 12 [2003], s. 48-49).

Günümüz Hıristiyan Misyonerliği ve Yöntemleri. Günümüzde farklı hıristiyan kiliselerine bağlı binlerce misyoner teşkilâtıyla herhangi bir kilisenin denetiminde olmaksızın çalışan yüzlerce misyoner kuruluşu dünyanın hemen her bölgesinde yoğun bir çalışma içerisinde. Farklı kiliselerle bunlara bağlı misyoner örgütleri faaliyet içinde oldukları yörelerde genellikle birbiriyle uyum içinde çalışmaktadır. Ancak Afrika’nın bazı yörelerinde ol-

MİSYONERLİK

duğu gibi çeşitli bölgelerde birbirlerine rakip olarak çalışanlar da bulunmakta ve bu rekabet, 1990'lı yıllarda Ruanda'da yaşanan katliamda olduğu gibi bazan farklı kiliselerce desteklenen şiddet olaylarına da dönüşmektedir.

Katolik kilisesi bünyesinde kurulu olan Congregation for the Evangelization of Peoples, Katoliklik doğrultusunda Hıristiyanlığın bütün dünyada yayılmasına çalışan bir kuruluş olarak dikkati çekmektedir. Katolikler'in yanı sıra Protestanlık bünyesindeki yüzlerce kiliseye bağlı misyoner teşkilâtı da faaliyet göstermektedir. Protestan örgütler arasında özellikle evangelik akımlar dünyadaki misyonerlik faaliyetlerinde ön plana çıkmaktadır. "Bu nesilde bütün dünyanın evangelizasyonu" sloganıyla yola çıkan (Twaddle, s. 12) Amerikan ve İngiliz evangelikler, bilhassa XX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren dünyada kendini hissettiren yeni dünya düzeni ve küreselleşme olgularının oluşturduğu sosyal ve siyasal şartları da amaçları için kullanmaktadır. Bu akımlar, özellikle sosyal ve siyasal değişim süreci yaşamakta olan veya Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa'nın askerî ve kültürel etkisini yoğun şekilde üzerinde hissedilen ülkelerde örgütlenmekte ve misyonerlik faaliyetlerini yoğunlaştırmaktadır. Bu gruplara ait kaynaklarca verilen istatistiksel bilgilerde, son yirmi yılda İslâm ülkelerinde yapılan misyonerlik faaliyetlerinde geçmişe nazaran dikkat çekici bir başarının sağlandığı vurgulanmaktadır. Meselâ Cezayir'de 1979'da 1200 olan hıristiyan sayısının 1999'da 12.000'e çıktığı, benzer şekilde Türkiye'de 1500 civarında evangelik hıristiyan olduğu ileri sürülmektedir (bk. bibl.).

Hıristiyan misyonerliği gerek teolojik gerekse kavramsal boyutta kendini günün şartlarına göre gözden geçirmektedir. Nitekim yakın zamanlara kadar kilisenin, hıristiyan olmayan inkârcıları hıristiyanlaştırarak ebedî cezadan kurtarma ve kilisenin yaygınlık ve egemenlik alanını genişletme aracı olarak gördüğü misyonerlik, günümüzde bizzat Tanrı'nın insanlığın kurtuluşuna yönelik bir eylem planı olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bu anlayışa göre bizzat Tanrı misyonerlik faaliyetlerinin içinde kabul edilmektedir. Böylece hıristiyan misyon anlayışında kilise merkezlikten (eklesiosentrizm) Tanrı merkezliliğe (teosentrizm) ya da daha doğru bir ifadeyle Mesih merkezliliğe (kristosentrizm) geçiş yönünde bir gelişim yaşanmıştır (Knitter, V/3 [2002], s. 82).

Misyonerlerce bütün yeryüzü küresel evangelizmin faaliyet alanı olarak görülmektedir. Bilhassa XX. yüzyıl ve içinde yaşadığımız dönem, küresel evangelizm açısından misyonerliğin altın çağını yaşadığı devir olarak değerlendirilmektedir. K. S. Latourette'nin adlandırdığı şekilde ("Christian Missions History: Roman Catholics, Orthodox, and Protestant Mission to the Nations") "büyük yüzyıl" olan 1914-1950 arası dönem, Roma Katolikleri ve Protestanlar açısından Hıristiyanlığın hızla genişlediği bir zaman dilimi olmuştur. İlerleyen zamanda bunu özellikle Uzakdoğu ülkelerine yönelik faaliyetlerdeki başarılar izlemiş, yakın geçmişten günümüze ise Orta Asya, Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu'daki yoğun faaliyetler takip etmiştir. Bu dönemde Hıristiyanlık'ta misyonerliğin teolojiden öne geçtiği ve değişen dünya sosyopolitik şartlarında misyonerliğin saldırgan tutumunun bir kenara bırakılarak muhatap alınan her yöreye ve millete göre yeni yöntemlerin geliştirildiği görülmektedir. Misyonerliğin dünya genelinde düşünülen bir aktivite olarak öne çıktığı bu devirde, misyonerlerce yeni şartlara uygun bir terminolojinin oluşturulmasına da özen gösterilmektedir. Meselâ "diyalog", "homojen birlik", "millî / yerli kiliseler", "halk hareketi", "iman misyonu" vb. kavramlar misyonerlerin konuşmalarında ağırlık kazanmış bulunmaktadır.

Günümüz misyon teknikleri arasında en dikkat çekici olanı "kültüre uyarlama" yöntemidir. Bazı misyonerlerce müslümanları hıristiyanlaştırmada en büyük başarının sağlanacağı yöntem olarak görülen kültüre uyarlama Hıristiyanlığın bir kültür değil bir kült olduğu, dolayısıyla yalnızca Avrupa ve Kuzey Amerika gibi hıristiyan geleneğin hâkimiyetindeki bölgelerde değil bütün dünyada yerel gelenek ve âdetlere uyarlanması gerektiği düşüncesine dayanmaktadır (Twaddle, s. 13). Bu yöntemde hıristiyan mesajı ve değerlerinin yerel kültürler, şartlar, değerler ve öncelikler gözetilerek sunulması hedeflenir. Böylece hıristiyan öğretileri, hıristiyan ibadet şekilleri ve kurumlarıyla hıristiyan yaşam tarzı mümkün olduğu ölçüde yerel geleneklere uyarlanıp halka sunulur. Meselâ bu metot doğrultusunda müslümanlara hitap edilirken onların kullandığı dinî terminolojinin kullanılmasına özen gösterilir ve onların çeşitli hassasiyetleri dikkate alınır. Ayrıca müslümanlar arasında mânevî / dinî kirlenmenin onları güvensizlik ve korkuya

sevkettiği düşüncesiyle, müslümanlarla ilişki kurulduğunda onlara hıristiyan doktrinindeki kirlenmeyle ilgili anlayışların anlatılmasının önemine dikkat çekilir (Larson, XIII/4 [1996], s. 189-190). Yine çeşitli konularda takınılan tutumlar her halkın özelliğine göre ayarlanır. Meselâ Afrika'da çok eşliliğin yaygın olduğu bazı bölgelerde misyonerler poligamiye karşı çıkmamışlardır (al-Hatimy, s. 68).

Hıristiyan misyonerleri kültüre uyarlama yöntemiyle iki temel amaç güder. Birincisi, misyonerliğin hıristiyan toplumların ve güç odaklarının sosyal ve politik güç ihracına hizmet ettiği yönünde hıristiyan olmayan toplumlarda oluşan kanaatin değiştirilmesidir. Misyonerlere göre, Hıristiyanlığın yerel kültür ve geleneklere uygun biçimde uyarlanması, üçüncü dünyada misyonerliğe ve Hıristiyanlığa karşı hissedilen tarihi kaygıları ortadan kaldıracaktır. Bu yöntemin bir diğer amacı da Tanrı'nın evrensel kurtarıcılığı inancına paralel olarak kilisenin belirli bir merkez veya merkezlerden dünyanın bütün bölgelere kaydırılması, dünyanın her tarafında kiliselerin oluşturulmasıdır. Bunun gerçekleşmesiyle Hıristiyanlığın özü ve temel dogmaları değişmeksizin farklı kültürlere uyarlanmış biçimleri dünya genelinde varlık kazanacak, böylece Hıristiyanlığın sanıldığı gibi Avrupa veya Amerika merkezli bir din değil evrensel kurtuluşu hedefleyen bir inanç sistemi olduğu ifade edilmiş olacaktır.

Misyonerler, diyalog etkinliklerini de Hıristiyanlığın yayılmasında bir vasıta olarak kullanmaktadır. Çeşitli kiliselere ait belge ve dokümanlarda diyalogun temelinde bir misyon vasıtası olarak kavrandığı açıkça ifade edilmiştir (Aydın, V/3 [2003], s. 23 vd). Protestan evangelik çevreler de diyalogun, hıristiyanların kendi inanç ve öğretilerini diğer insanlara sunması açısından oldukça önemli ve etkili bir yöntem olduğu kanaatinde (Larson, XIII/4 [1996], s. 190). Misyonerlik gayesi taşımayan diyalog anlayışını eleştiren misyonerlere göre doğru diyalog yanlış yolda bulunan kişilerin, meselâ müslümanların İsa Mesih'e imana çağırılmasıdır; diyalogun açık ve doğru hedefi bu olmalıdır. Diyalog tartışmayı değil kurtarmayı amaç edinmelidir. Kurtuluş asla kendiliğinden oluşması beklenen bir son değildir; bunun için karşındaki insanlarla samimiyet, arkadaşlık ve sempati ortamını gerçekleştirecek diyalog sürecinin kurulması gereklidir.

Misyonerlik faaliyetleri açısından yürütülen sosyal etkinlikler de son derece önemlidir. Misyonerler, aralarında faaliyette bulunulacak kimselerle olumlu ilişkilerin kurulmasında sosyal etkinliklerin önemli bir rol oynadığını düşünmektedir. "Arkadaş evangelizmi" olarak adlandırılan arkadaşlık ilişkilerinin kurulması yanında çocuk kulüpleri oluşturmak ve kreşler, anaokulları kurmak gibi çocuklara yönelik aktivitelerle düşkünlerin barındığı evlere ziyaretler düzenlemek, sağlık sorunlarıyla ilgilenmek, yalnızlık problemlerine çözüm getirmek gibi yaşlılara yönelik faaliyetler önem verilen sosyal etkinlikler arasındadır. Misyonerlerce işlenen kültür evleri, yetenek geliştirme ve dil kursları, dostluk evleri, bazı turizm ve danışmanlık büroları gibi kuruluşlar, onların hedef seçtikleri çevreyi tanımaları ve mahallî halkla arkadaşlık ilişkileri geliştirmeleri açısından ideal ortamlar olarak görülür.

Günümüz misyonerliğinde, özellikle Protestan evangelik kiliselerde yürütülen misyonerlik faaliyetlerinde misyon bölgelerinde kilisenin yerelleşmesine ve yerel kiliselerin oluşturulmasına özen gösterilir. Zira bu, o bölgelerde yerli halk arasında Hıristiyan mesajının kalıcı olarak yer edinmesinde önemlidir. Kiliselerin yerleşmesinde cemaatin oluşumu açısından iki kurumsal yapının tesisi önemlidir. Bunlardan birincisi uygun sosyal ve siyasal şartlar oluştuğunda ve cemaat yeterli sayıya ulaştığında resmî Hıristiyan kurumlarının açılmasıdır. Diğer bir yapılanma ise henüz yeterli sosyal ve siyasal ortamla yeterli sayıda cemaatin olmadığı yerlerde devreye sokulan "ev kiliseleri" şeklinde cemaatlerin oluşturulmasıdır. Kilisenin yerleşmesinde, Hıristiyanlaştırılan yerli halk arasından aktif misyonerlik ve liderlik vasfına sahip yerel önderlerin çıkarılması da ayrı bir önem taşır. Zira bunların yapacağı faaliyetin her zaman yabancı misyonerlerinkinden daha etkili olacağı düşünülür.

Misyoner örgütlerince kullanılan en etkili araçlardan biri de faaliyette bulunulan bölgelerde halkın yaşadığı sosyal, siyasal ve ekonomik problemlerin iyi incelenmesi, bu problemlerin doğurduğu şartları kullanarak misyonerliğe uygun ortamların oluşturulmasıdır. Savaşlar, iç çatışmalar, istilâlar, göçler, sürgünler, ilticalar, kıtlıklar, deprem, sel vb. felâketler misyonerler için çok elverişli faaliyet ortamı oluşturmaktadır. Özellikle günümüzde son derece örgütlü ve gerek siya-

sal gerekse ekonomik olarak çok iyi kaynaklara dayanan misyoner kuruluşları insanların yaşadıkları bu sıkıntıları altın fırsatlar olarak görmekteyiz. Bu çerçevede Hıristiyanlık propagandası yapılan kişilerin, ailelerin eğitim ve geçim sorunlarının üstlenilmesine büyük önem verilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

C. G. Pfander, *The Mizan ul Haqq; or Balance of Truth* (trc. R. H. Weakley), London 1867; J. Richter, *A History of Protestant Missions in the Near East*, London 1910; A. L. Tibawi, *British Interests in Palestine: 1800-1901*, Oxford 1961; A. H. Cutler, *Catholic Missions to the Moslems to the End of the First Crusade: 1100* (doktora tezi, 1963), University of Southern California; J. L. Grabill, *Missionaries Amid Conflict: Their Influence Upon American Relations with the Near East, 1914-1927*, Ann Arbor 1965; E. Hillman, *The Church as Mission*, London 1966; G. H. Wolfensberger, *Multiplying the Loaves: The Bible in Mission and Evangelism*, London 1968; B. Dodge, "Mani and Manichaeans", *Medieval and Middle Eastern Studies in Honor of Aziz Suryal Atiya* (ed. S. A. Hanna), Leiden 1972, s. 86-105; K. Rahner, "Christianity and the Non-Christian Religions", *Christianity and Other Religions* (ed. J. Hick - B. Hebblethwaite), Philadelphia 1980, s. 52-75; Said Abdullah Seif al-Hatimy, *Woman in Islam: A Comparative Study*, Lahore 1983, s. 68-69; N. Lewis, *The Missionaries: God Against the Indians*, London 1988; Uygur Kocabaşoğlu, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika: 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, İstanbul 1989; P. Harvey, *An Introduction to Buddhism*, Cambridge 1990; S. Neill, *A History of Christian Missions*, London 1990; a.m.f., "Missions: Christian", *ER*, IX, 573-579; D. J. Bosch, *Transforming Mission, Paradigm Shifts in Theology of Mission*, New York 1991; K. Shillington, *History of Africa*, London 1995, s. 292-295; A. Bausani, *Religion in Iran: From Zoroaster to Baha'ullah* (trc. J. M. Marchesi), New York 2000; Şinasi Gündüz, *Pavlus: Hıristiyanlığın Mimarı*, Ankara 2001; a.m.f. - Mahmut Aydın, *Misyonerlik: Hıristiyan Misyonerler, Yöntemleri ve Türkiye'ye Yönelik Faaliyetleri*, İstanbul 2002; M. Twaddle, "Christian Missions and Third World States", *Christian Missionaries and the State in the Third World* (ed. H. B. Hansen - M. Twaddle), Oxford 2002, s. 1-16; J. Gilchrist, "Communicating the Gospel to Muslims", *The Christian Witness to the Muslims* (<http://answering-islam.org/Gilchrist/Vol2>); S. Guthrie, "Doors into Islam", *Christianity Today*, September 9, 2002, v. 46 (10), <http://www.christianitytoday.com/ct/2002/010/1.34.html>; K. S. Latourette, "Christian Missions History: Roman Catholics, Orthodox, and Protestant Mission to the Nations", <http://home-snu.edu/~hcubert.fs/1600htm>; Mustafa Büyük, *Presbiteriyen Kilisesi, Tarihsel Gelişimi, Öğretile-ri ve Türkiye'deki Yapılanması* (doktora tezi, 2004), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; A. A. Powell, "Maulânâ Rahmat Allâh Kairânâvî and Muslim-Christian Controversy in India in the Mid-19th Century", *JRAS* (1976), s. 42-63; W. F. Larson, "Critical Context-

tualisation and Muslim Conversion", *International Journal of Frontier Missions*, XIII/4, Pasadena 1996, s. 189-191; Seçil Karal Akgün, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Mormon Misyonerler", *TTK Bildiriler*, XIII (2002), III/2, s. 885-891; Mahmut Aydın, "Dinlerarası Diyalog Yeni Bir Misyon Yöntemi mi?", *İslâmiyât*, V/3, Ankara 2002, s. 17-48; P. F. Knitter, "Diyalog ve Misyon" (trc. Mahmut Aydın), a.e., V/3 (2002), s. 73-85; H. J. Sharkey, "A New Crusade or an Old One?", *ISIM Newsletter*, sy. 12, Leiden 2003, s. 48-49; Ahmet Kavas, "Fransa Laik Oldu, Kara Afrika'yı Hıristiyan Yaptı", *Hürriyet Tarih*, İstanbul 2 Haziran 2004, s. 13-17; G. E. Mendenhall, "Missions", *IDB*, III, 404-406; M. L. Stackhouse, "Missions: Missionary Activity", *ER*, IX, 563-570; E. Zürcher, "Missions: Buddhist", a.e., IX, 570-573.

ŞİNASI GÜNDÜZ

MİŞKÂTÜ'L-MESÂBÎH

(مشكاة المصابيح)

Hatib et-Tebrizi

(ö. 741/1340)

tarafından Ferrâ el-Begavî'ye ait
Mesâbihu's-Sinne'yi
tamamlamak için yazılan eser
(bk. MESÂBÎHU'S-SÜNNE).

MITTWOCH, Eugen

(1876-1942)

Alman şarkiyatçısı.

Schrimm'de yahudi bir aileden doğdu. Önceleri din adamı olmak istediğinden hahamlık okuluna devam ettiyse de daha sonra Berlin Üniversitesi'nde Doğu dilleri, felsefe ve klasik filoloji okudu. 1899'da Eyyâmü'l-Arab edebiyatı üzerine Latince yazdığı *Proelia Arabum paganorum (Ajjâm al-'Arab) quomodo litteris tradita sint* adlı teziyle (Berlin 1899) doktora derecesi aldı; 1905'te de Sâmî diller doçenti oldu. Arkasından Filistin'e giderek Hilfsverein der Deutschen Juden'in eğitim faaliyetlerine ve modern İbrânice'nin oluşturulması çalışmalarına katıldı. İki yıl sonra ülkesine döndüğünde yöneticiler tarafından, o sıralarda Almanya'nın Habeşistan'la sömürge ilişkisi bulunduğu için önem kazanan Habeş araştırmaları alanına yönlendirildi ve Kraliyet Wilhelms Üniversitesi'ne (Berlin) bağlı Seminar für Orientalische Sprachen'de Habeşçe (Ethiopic, Geez) ve Amharaca ile Doğu dilleri okutmakla görevlendirildi. 1915'te profesör oldu ve iki yıl Berlin Üniversitesi'nde hocalık yapmasının ardından Greifswald Üniversitesi'ne tayin edildi; fakat savaş hizmeti sebebiyle bir sömestr sonra Berlin'e döndü ve burada Savaş Ba-